

2. Hadtudomány, hadelmélet és a katonai műveletek

2.1. A hadtudomány tudományági jellemzői és fogalma

A hadtudomány a fegyveres küzdelem gyakorlatából született, és döntően a hadviselés tapasztalatainak általánosítása nyomán fejlődött úgy, hogy e folyamat során mindvégig meghatározó területe volt társadalmi létünknek, és ma is az.

A hadtudomány kialakulása és fejlődése

Az ókorban elkezdődött a mindent átfogó (tudományok feletti) tudomány, a filozófia differenciálódása, és elmondhatjuk, hogy a hadtudomány az elsők között lépett az önálló fejlődés útjára. A hadjáratok első leírásaitól, majd a háború és a hadviselés módjainak megismertetésére írt első könyvektől hosszú út vezetett napjainkig. A ma is jól ismert tudományelméleti és rendszertani struktúra a hadtudomány végleges kialakulásának folyamatában kristályosodott ki a 18. század végére, illetve a 19. század elejére.

Alapvetően erre a történelmi időszakra tehető a tudományág művelői körében annak a napjainkig is élő törekvésnek a kezdete, amelynek eredményeként időről időre – az aktuális vagy annak ítélt, esetleg hitt társadalmi igényekre való hivatkozással – újra és újra értelmezik és pontosítják a szakemberek a hadtudomány definícióját.

Igy történt ez – legutóbb 2000-ben – Magyarországon is, amikor az egyes tudományterületekhez tartozó tudományágak, valamint művészeti ágak társadalmi közösségi és állami szintű elfogadásáról kormányzati szintű állásfoglalás jelent meg.

Ennek megfelelően hazánkban az egyes tudományterületekhez tartozó tudományágak, valamint művészeti ágak jelenleg is hatályos szerkezeti felépítése alapján [169/2000. (IX. 29.) Kormányrendelet 1. §.] *a hadtudomány tudományág, a társadalomtudományok tudományterületbe tartozik.*

Korunk hadtudományának fogalmi meghatározásakor akkor járunk el helyesen, ha elfogadjuk, hogy az elsősorban *a fegyveres küzdelem természetére, lényegére és tartalmára, a fegyveres erők képességeire, a hadviselés eszközeire és módjaira, továbbá azok támogatására, illetve biztosítására* vonatkozó ismeretek rendszere.

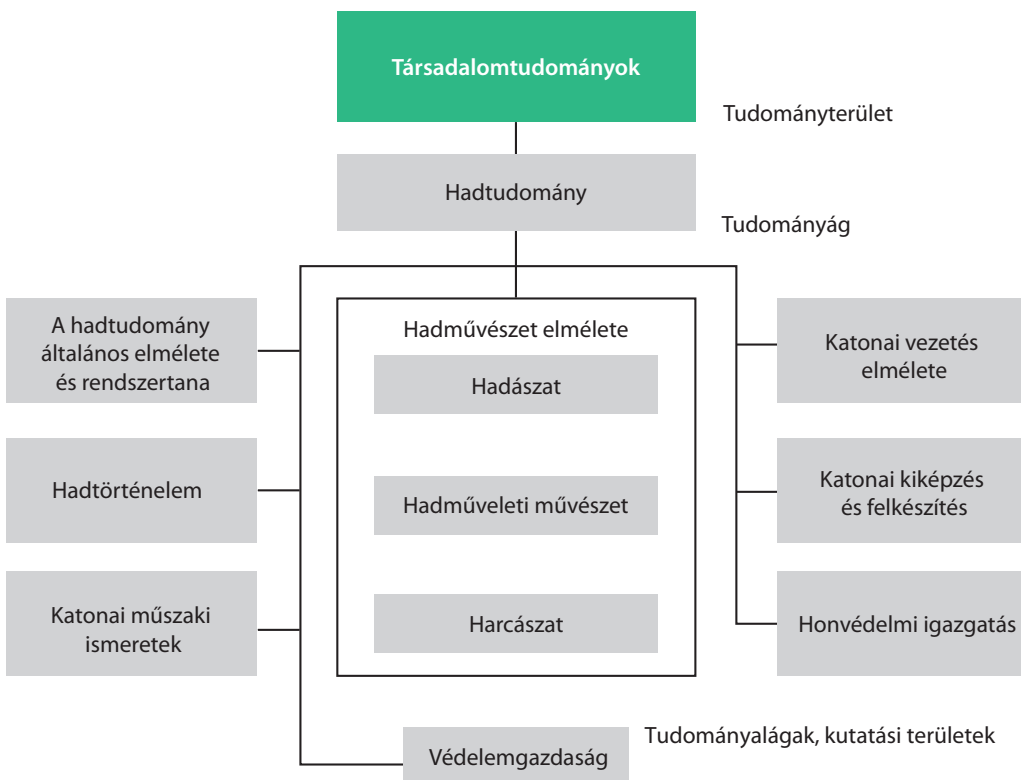
A hadtudomány mai helyzetét és fejlődésének tendenciáit alapvetően azok az átalakulások határozzák meg, amelyek az elmúlt két évtizedben a világban, térségünkben, illetve hazánk külső és belső körülményeiben végbementek.

A hadtudomány – jellegéből és feladataiból adódóan – mindig szoros kapcsolatban állt más tudományterületekkel, illetve tudományágakkal, hiszen saját hatékonysága érdekében figyelembe veszi, önállóan elemzi és számos katonai szempont szerint értékeli azok eredményeit. Ez a tudományági jellemző az utóbbi tizenöt évben a létező kapcsolatrendszer kiszélesedéséhez vezetett (például új kutatási területek létrejöttéhez), egyúttal pedig a gyakorlatban a hadtudomány tartalmi gazdagodását eredményezi.

2.1.1. A hadtudomány struktúrája

A hadtudomány az a tudományág, amely a fegyveres küzdelem keletkezését, célját, jellegét, osztályozását vizsgálja, illetve kutatja a hadseregek megjelenésének és fejlődésének törvényszerűségeit, valamint a haderő társadalmi megítélésének és elfogadottságának helyzetét. A hadtudomány törvényei megmutatják, hogy a fegyveres erők milyen úton és módon készüljenek fel a katonai műveletek különböző fajtáinak végrehajtására, és hogyan vívják ki a győzelmet korunk hadviselésének keretei között. Ma, a 21. század harmadik évtizedében is az előzőekben leírtak képezik a hadtudomány alapját.

A társadalomtudományok tudományterülethez sorolt hadtudomány mint tudományág alapvető kutatási területei (más megnevezéssel tudományágak) tartalmukra figyelemmel az alábbiak szerint értelmezendők.

3. ábra: A hadtudomány szerkezete és alapvető kutatási területei

Forrás: a szerző szerkesztése

A *hadtudomány általános elmélete* a tudományágnak az a része, amely feltárja és rendszerezi a hadtudomány valamennyi területére érvényes összefüggéseket. Kutatja továbbá a hadtudomány belső kérdéseit, és ebből adódóan foglalkozik a hadtudomány tárgyával és módszerével; a fegyveres küzdelem jellegével; a fegyveres küzdelem általános és specifikus törvényeivel; az objektív és szubjektív tényezők viszonyával a hadviselésben; az ember és a technika

szerepével, egymáshoz való viszonyával; a gazdasági és tudományos-technikai képességekkel, valamint a hadiállapot kérdéseivel.

A hadművészet elmélete és gyakorlata a hadtudomány legfontosabb területe. A hadművészet elmélete a hadászati, hadműveleti és harcászati tevékenység megvívási módjainak objektív törvényszerűségeire vonatkozó ismeretek rendszere. A hadművészet a szárazföldön, a tengeren, a légtérben és a légi-koszmikus térségben folyó fegyveres küzdelem előkészítésének, megvívásának és harci, valamint harci kiszolgáló támogatásának tudományos elmélete és gyakorlata. A hadművészet egyben a fegyveres erők gyakorlati tevékenysége is.

A hadművészet elmélete és gyakorlata a harc, a hadművelet és a hadászati műveletek előkészítésének, megvívásának elméletével és gyakorlatával foglalkozik. A hadművészet alkotórészei ebből adódóan a hadászat, a hadműveleti művészet és a harcászat, amelyek szoros kapcsolatban állnak egymással, hatnak és visszahatnak egymásra. A vezető szerep azonban a hadászaté.

a) A hadászat a fegyveres küzdelem egészének jelenségeire és törvényszerűségeire vonatkozó, tudományosan megalapozott ismereteknek a rendszere, elmélete és gyakorlata. Tanulmányozza a múlt háborúinak tapasztalatait, a katonapolitikai helyzetet, az ország és a régió geopolitikai, geostratégiai helyzetét, a fegyveres küzdelem új eszközeit és azok alkalmazásának lehetőségeit, a lehetséges háborús térségeket és hadszíntereket, továbbá a valószínű vagy valószínűsíthető ellenség lehetőségeit és nézeteit a háborúval és a fegyveres küzdelemmel kapcsolatban. A hadászat által tanulmányozott kérdések ismeretanyagát a hadászat számára a hadtudomány elméletének és gyakorlatának más ágazatai szolgáltatják.

Ezen ismeretanyagok elemzése, értékelése és szintetizálása után a hadászat a fő figyelmet a lehetséges háború; a fegyveres küzdelem körülményeinek és jellegének; a haderőnemek hadászati alkalmazása alapjainak; a válságreagáló háborús katonai műveletek előkészítésének és megvívásának; a fegyveres erők anyagi, technikai biztosítása alapjainak és a hadászati vezetés kérdéseinek kutatására fordítja. A felsorolt elméleti kutatások mellett a hadászat foglalkozik a legfelsőbb katonai vezetés gyakorlati vezetési módszereinek tökéletesítésével, fejlesztésével.

b) A hadműveleti művészet a hadművészet elméletének legfiatalabb területe, amely a különböző haderőnemek seregtesteinek közös vagy a seregtestek önálló hadműveleteinek előkészítésével és lefolytatásával kapcsolatos elméleti és gyakorlati kérdésekkel foglalkozik. A hadműveleti művészet kutatási területének centrális eleme a seregtestek alkalmazásának elmélete és gyakorlata.

A hadműveleti művészet összekötő kapocs a hadászat és a harcászat között. Éppen ezért alapjaiban a hadászat által meghatározott feladatokat teljesíti, azaz meghatározza a hadászati célú hadműveletek előkészítési és megvívási módjait, valamint irányt mutat a harcászat számára, hogy egy-egy hadművelet sikere érdekében hogyan készítse elő és vívja meg a harcot. A hadműveleti művészet az általános elmélet kutatási területén belül foglalkozik a hadműveletek jellegével, előkészítésével és általános elveivel, a seregtestek összetételével, lehetőségeivel, alkalmazásuk módszereivel és formáival, továbbá a hadműveletek előkészítésének és levezetésének módszereivel és formáival, az anyagi-technikai, illetve a hadműveletek minden oldalú biztosításának és vezetésének kérdéseivel.

c) A harcászat a hadművészet alkotórésze, amely a különböző haderőnemi és fegyvernemi alegységek, egységek és magasabbegységek harcának objektív törvényszerűségeit tanulmányozza, továbbá a szárazföldi, légi és tengeri harc előkészítésének és megvívásának módszereit dolgozza ki. A harcászat a hadműveleti művészethez és a hadászathoz viszonyítva alárendelt helyet foglal el, azok érdekében tevékenykedik, és a hadműveleti művészet által eléje tűzött célok elérését segíti elő.

A harcnak mint a fegyveres küzdelem egy részének jellegét, lényegét tanulmányozza. Feltárja a harc megvívására bevont erők és eszközök sajátosságait, azok harci lehetőségeit és a szemben álló fél fő harcászati elveit. Kutatásai eredményeként elméleti és gyakorlati következtetéseket von le a különböző típusú harcok előkészítésére, vezetésére, illetve azok megvalósulásának minden oldalú biztosítására.

A harcászatnak két fő részterülete van, az általános harcászat és a fegyvernemek harcászata. Az általános harcászat tartalmát tekintve a minden fegyvernemre általánosan vonatkozó tételket kutatja, elemzi és fejleszti, míg a fegyvernemek harcászata a fegyvernemek és szakcsapatok alegységeinek, egységeinek és magasabbegységeinek harctevékenységi módjait értékeli és kutatja.

A katonai vezetés elmélete a hadművészettel áll a legszorosabb kapcsolatban. A hadtudomány és a társadalomtudományok eredményeinek felhasználásával tanulmányozza a fegyveres erők katonai műveletekre való felkészítésének módjait, valamint a fegyveres tevékenység előkészítésének és végrehajtásának irányítását. A katonai vezetéselmélet kutatja a katonai és a csapatvezetés általános és elméleti kérdéseit, foglalkozik a katonai vezetés szervezeteivel, eszközeivel, módszereivel, és vizsgálja azokat a követelményeket is, amelyeket a honvédelem érdekében a vezetés vonatkozásában a nem katonai szervezeteknek kell foganatosítaniuk.

A katonai kiképzés és felkészítés a hadtudomány azon területe, amely a személyi állomány, az alegységek, az egységek és a magasabbegységek, valamint a különböző törzsek és vezetési csoportok állományának hadelméleti, morális, pszichikai és fizikai felkészítésével, illetve annak kérdéseivel foglalkozik, továbbá a katonai oktatásának és nevelésének a legcélszerűbb módszereit kutatja és dolgozza ki. A katonai kiképzés és felkészítés tevékenysége során felhasználja a pedagógia, a pszichológia és a szociológia eredményeit.

A honvédelmi igazgatás az arra jogosított és kötelezett közigazgatási szervek jogilag szabályozott olyan tevékenysége, amely a polgári és katonai szervek, illetve közösségek, valamint az állampolgárok honvédelmi kötelezettségeinek tervezésével, szervezésével, továbbá azok végrehajtásával kapcsolatos feladatokat végzi. A honvédelmi igazgatás a védelemigazgatás részeként a katonai igazgatásra megkülönböztetett figyelmet fordít.

A hadtörténelem a történelem és a hadtudomány közös kutatási területe. Vizsgálata kiterjed a háború, a hadtudomány és a hadművészet, a katonai erő, a fegyverzet és a haditechnika történetére, de választ ad a katonai történetírás és forráskutatás problémáira is. A hadtörténelem a fegyveres küzdelmek objektív törvényszerűségeinek kutatásakor a hadtudomány fejlődését elősegítő múltbeli tapasztalatokat általánosítja.

A katonai műszaki ismeretek a hadtudomány egyik fontos területe, amely a természettudományok és a műszaki tudományok – kiemelten a mára önálló tudományággá vált katonai műszaki tudományok – eredményeinek felhasználásával a fegyveres küzdelem megvívásához szükséges fegyverek, fegyverrendszerek és egyéb haditechnikai eszközök, anyagok alkalmazásának technikai, technológiai kérdéseivel, továbbá üzemeltetésükkel és javításuk lehetőségeivel foglalkozik. A haditechnikai ismeretek a hadtudomány valamennyi kutatási területével, de mindenekelőtt a hadművészettel állnak szoros kapcsolatban.

A védelemgazdaság a fegyveres küzdelem gazdasági törvényszerűségeit, a hadigazdálkodási rendszer építése és működése elméletének és gyakorlatának folyamatában fellépő törvényszerűségeket, jelenségeket és folyamatokat vizsgálja.

A kutatás eredményeként tudományosan megalapozza az ország (a szövetség) védelmi gazdasági politikáját. A védelemgazdaság kutatási részterületei az ország (szövetség) és a feltételezett ellenség hadigazdasági potenciálja és hadigazdálkodása; a gazdaság háborús felkészítése, készenléte, mozgósítása, működése, vagyis életképessége; a termelés elosztása; a forgalom, a fogyasztás, a tartalékképzés gazdálkodási és irányítási formái.

2.2. A katonai erő és a katonai műveletek fogalma

2.2.1. A katonai erő fogalma és tartalma

Katonai erőnek az állam fegyveres ereje fő részét, a *haderőt* – Magyarországon ez a Magyar Honvédség – *tekintjük*. A katonai erő hagyományosan a haderő állományát alkotó humánerőforrás-bázis (élőerő), valamint a fegyverzeti és haditechnikai eszközök képességeinek együttes hatékonyságában jut kifejezésre, amelynek minősége a katonai műveletek során kerül megméréstésre.

A katonai erő politika által meghatározott küldetés alapján történő, cél, hely és idő szerint összehangolt képességalapú alkalmazását katonai műveletnek nevezzük.

A katonai erő műveleti alkalmazásáról egy jól működő társadalomban a társadalom egészének érdekeit képviselő *választott kormányzati hatalom dönt*. Ám ez a felelősség valóban több mint az éppen kormányzati hatalmat gyakorló politikusok felelőssége. A hadsereg társadalmi elvárások és igények szerinti kialakítása és fenntartása ugyanis olyan ösztársadalmi érdek, amely a politikai elitet alkotó különféle érdekcsoportok (pártok) politikai programjában a konszenzuson alapuló közös együttműködés és egyetemes felelősségvállalás fejezeteként kell hogy szerepeljen. A nemzeti katonai erő küldetésének meghatározása kormányzati ciklusokon átnyúló, a társadalom egészét érintő stratégiai szintű – a politika minden ágát és területét érintő – feladat és felelősség.

A katonai művelet hatékonyságát befolyásoló tényezők

A katonai műveletek milyenségét, illetve minőségét az azokat végrehajtó katonai erő szervezeti és szervezési, továbbá humán, valamint technikai és technológiai jellemzőin alapuló katonai képességei határozzák meg.

A szervezeti oldalon a fegyveres erők központi és egyéb szerveinek, parancsnokságainak, csapatainak, valamint intézeteinek – a társadalom igényeivel összhangban, a hadügy elmélete és gyakorlata szerint kialakított, a mindenkor kormányzati politika elvárásait visszatükröző – struktúráját értjük.

A katonai műveletek minőségét döntően befolyásolja a műveletek két legfontosabb elemének, a katonának (a humán oldalnak), illetve a harceszköznek (a technikai oldalnak) a viszonya, szoros kölcsönhatásban álló elválaszthatatlan kapcsolata. A katona és a harceszköz helyes viszonyának kialakításában a *csapatparancsnokoknak és a kiképzettségnek* meghatározó szerepe van.

A katona és a technika között fennálló viszony minőségét azonban jelentős mértékben befolyásolja a katonai erő *technikai ellátásának* (a fegyverzet, a harc- és szállító járművek, a különleges járművek, alkatrészek és szerelvények stb.) milyensége is, ami azonban ismét hadügyi kérdés, hiszen az a védelmi politika sajátos részeként létező haditechnikai koncepcióban jut kifejezésre.

A *haditechnikai koncepció* az állam védelmi politikájával és katonai stratégiájával összhangban, a nemzetgazdasági potenciálra támaszkodva olyan korszerű eszközök rendszeresítését irányozza elő (saját hadiipari előállításal vagy beszerzéssel), amelyek harcászattechnikai jellemzőik és harci tulajdonságaik alapján biztosítják (a szükséges és célszerű technológiák, műveleti eljárások alkalmazása mellett) a politika által a haderő számára meghatározott küldetés sikeres teljesítését.

2.2.2. Fontosabb tudományelméleti és katonai művelleti kategóriák

A fegyveres küzdelem a háború sajátos ismérve, lényegének megnyilvánulása, a szemben álló felek hadi és harctevékenységének egységes, kétoldalú folyamata, amelyet társadalmi csoportok, államok, államszervezetek meghatározott politikai célok eléréséért és gazdasági érdekek megvalósításáért katonai szervezetekkel, eszközökkel és tervek szerint vívnak. A háborús katonai művelletben a fegyveres küzdelem a szemben álló felek közötti harc fő formája. Eredményeitől döntő mértékben függ a háború általános politikai céljainak elérése. A fegyveres küzdelem célját alapvetően a politikai célok határozzák meg, amelyek annak jellegére, feladataira, megvívásának módjára, méreteire, intenzitására és feszítettségére döntő hatással vannak.

A haderő a fegyveres erőnek a haderőneveket magában foglaló, a fegyveres küzdelmet az ellenséggel szemben közvetlenül megvívó része. Magyarország hadereje a Magyar Honvédség.

A hadsereg az állam sajátos eszköze, katonai szervezete, amelyet meghatározott politikai feladatok megoldására tart fenn.

A hadseregnek társadalmi küldetése és jellege, történelmi és geostratégiai alapú rendeltetése, valamint az előzőekkel összefüggésben és azokból eredően sajátos, csak rá jellemző – az állam léte és működése szempontjából – nélkülözhetetlen képessége (a haderő képességei) van.

A hadsereg a haderőnemi csapatok egyik szervezeti formája; hadművellet megvívására hivatott seregetest, amely több különböző összefegyvernemi, fegyvernemi magasabbegységet (egységet, alegységet) és szakcsapatot foglal magában. Rendeltetése és szervezete szerint összhaderőnemi, összefegyvernemi, légi és légvédelmi hadseregeket különböztethetünk meg.

A hadsereg a haderő (esetünkben a honvédség) egészének vagy a szárazföldi csapatoknak közhasználatú (általánosan elfogadott) megnevezése.

A fegyveres erők az állam fegyveres védelmét ellátó katonai szervezetek összefoglaló elnevezése. Számos országban a fegyveres erökhöz sorolják a haderőn kívül például a határőrséget, a nemzeti gárdát és a polgári védelem katonai szervezeteit. A fegyveres erők katonai szervezetei központi és egyéb szervekre, parancsnokságokra, csapatokra és intézetekre tagozódnak.

A haderőnem az állam fegyveres erejének, a haderőnek a része, amely nagyságánál fogva képes arra, hogy meghatározott – földrajzilag egységes – térségben (földön, levegőben, tengeren, légi-koszmikus térségben) hadászati, hadművelleti és harcászati méretű tevékenységet folytasson önállóan vagy más haderőnemekkel együtt. Minden haderőnemen sajátos – csupán rá jellemző – fegyverzete, haditechnikai felszerelése, csapatszervezete, kiképzése, doktrínája, vezetési elvei és módszerei vannak, amelyek javarészt csak az adott térségben (földön, levegőben, vízen) alkalmazhatók. *A korszerű fegyveres erők haderőnemei: a szárazföldi csapatok, a légierő és a légvédelmi (légtérellenőrző) csapatok, valamint a haditengerészet.*

Nagyhatalmi, illetve középhatalmi státusszal rendelkező államokra jellemző, hogy haderőszervezésükben az előzőekben bemutatott haderőnemek mellett haderőnemi besorolással tartanak fenn és működtetnek olyan speciális fegyvernemeket, mint a hadászati rakétacsapatok, a tengerészgyalogos csapatok vagy a légideszantcsapatok. A haderőnemen a különféle fegyverrendszerek, haditechnikai eszközök, felszerelések (fajták) leghatásosabb alkalmazása céljából fegyvernemekre és szakcsapatokra tagozódnak. A haderőnem egységes szervezeti rendszert alkot.

A fegyvernem a haderőnemen alkotórészei, az adott haderőnemen belül az azonos, sajátos fegyverzettel és harceszközökkel felszerelt, szervezettel és harcászati elvek (a fegyvernemen harcászata) alapján tevékenykedő, a megfelelő térségben (földön, vízen, víz alatt és a légtérben) megoldandó harc feladatok teljesítésére képes csapatok. Rendeltetésük egymással szoros együttműködésben a harc közvetlen megvívása. *A szárazföldi haderőnem fegyvernemei például:*

a gyalogság, a harcokcsi- és felderítő csapatok, a tüzérség. A légierő és a légvédelmi csapatok fegyvernemei: a harcászati légierő, a hadseregrepülő, a bombázók, a légvédelmi rakéta- és tüzércsapatok és a rádiótechnikai csapatok.

A szakcsapatok a haderőnemek azon részei, amelyek a fegyvernemek eredményes harcához a szükséges feltételeket biztosítják. Sajátos fegyverzettel, illetve harceszközökkel felszerelt, csak a rájuk jellemző szervezettel és harcászati elvek alapján (szakcsapatok harcászata), a számukra megfelelő földrajzi térségben megoldandó hadművelleti, harcászati szintű feladatok teljesítésére sajátos szakkiképzéssel képessé tett csapatok.

A csapatnem a haderőnemen belüli, azonos fegyvernemhez, illetve szakcsapathoz tartozó, azok eredményes harcához a szükséges speciális képességeket biztosító csapatok. Sajátos fegyverzettel, illetve harceszközökkel felszerelt, csak a rájuk jellemző szervezettel és harcászati elvek alapján (csapatnemek harcászata), a számukra megfelelő földrajzi térségben megoldandó harcászati szintű feladatok teljesítésére sajátos szakkiképzéssel képessé tett csapatok.

A század a fegyvernemek és szakcsapatok alegysége. A századnak több (általában három) szakasza van, és szervezetileg a zászlóalj kötelékébe tartozik.

A zászlóalj az összefegyvernemi csapatok alapvető harcászati alegysége. Önálló vagy kötelekbe sorolt. A zászlóalj századokat és más alegységet (például tüzér, műszaki) foglal magában.

Az ezred igazgatás, kiképzés és anyaggazdálkodás szempontjából viszonylag önálló katonai kötelék. Az ezred a gépesített (gépkocsizó) lövész és harcokcsi, tüzér, repülő és más magasabbegységek alapvető harcászati egysége. Általában rendeltetésének megfelelő zászlóaljakra (osztályokra) tagozódik, van törzse és több harci, valamint anyagi-technikai biztosításához szükséges szakalegysége. Az ezredet külön hadrendi számozással látják el.

A dandár a haderőnemek fegyvernemeinek és a szakszolgálati ágaknak magasabbegysége; szervezeti alapja a zászlóalj (osztály). A dandár állományába néhány zászlóalj (osztály) és különleges rendeltetésű alegység tartozhat.

A hadosztály a különböző haderőnemek fegyvernemeinek alapvető harcászati magasabbegysége, amely néhány egységet és alegységet foglal magában. Vannak olyan országok, amelyek haderőiben a szárazföldi csapatok kötelékében lévő hadosztályok dandárokból, harccsoportokból, önálló zászlóaljakból, különféle fegyvernemi szakegységekből és alegységekből állnak.

Szervezeti kategória	Megnevezése	Megjegyzés (rövidítések)
Alegység(ek):	• Személyzet • Raj • Szakasz • Század • Zászlóalj	szem. r. sz. szd. z.
Egységek(ek):	• Önálló zászlóalj • Ezred • Dandár	ö. z. e. dd.
Magasabbegység	Hadosztály	ho.
Seregtest(ek):	• Hadtest • Hadsereg • Hadseregcsoport	hdt. HDS. HDSCS.

4. ábra: A katonai szervezetek felosztása, osztályozása

Forrás: a szerző szerkesztése

A hadtest összefegyvernemi jellegű hadműveleti-harcászati magasabbegység. A hadtest néhány magasabbegységet, valamint szakcsapatokat foglalhat magában. A szárazföldi összefegyvernemi hadtest rendeltetése hadműveleti-harcászati, esetenként hadászati-hadműveleti feladatok megoldása önálló irányokban és hadszíntereken.

A seregtest a haderőnemek olyan hadműveleti, illetve hadműveleti-harcászati rendeltetésű magasabb köteléke, amely összefegyvernemi és fegyvernemi, illetve haderőnemi magasabbegységeket és egységeket, valamint szakcsapatokat foglal magában. Állományában a vezető szerveken kívül megtalálhatók a harci, a harci támogató és a harci kiszolgáló-támogató képességekkel rendelkező hadműveleti magasabbegységek. Seregtestek: a hadsereg, a front, a flotta és a flottilla. A seregtest a porosz, osztrák, orosz (szovjet) – valójában tehát a keleti hadikultúra – haderőszervezés elvrendszere szerint felépített haderők legmagasabb szintű katonai csapatcsoportosítása.

A hadseregcsoport az angolszász, amerikai – tehát a nyugati hadikultúra – haderőszervezés elvrendszere szerint felépített haderők legmagasabb szintű katonai csapatcsoportosítása, amely – szerepe és helye szerint – a legfelsőbb parancsnokság vagy a hadszíntér-parancsnokság alárendeltségében oldja meg feladatait. A hadseregcsoport általában különböző nemzetiségű hadseregeket, önálló hadtesteket vagy a közvetlen alárendeltségébe tartozó önálló hadosztályokat és egyéb kötelékeket foglal magában.

A harcrend a harcászati feladatot végrehajtó erőknél és eszközöknek a harcászati elvekhez, valamint a konkrét helyzethez igazodó, a parancsnok elhatározásának megfelelő csoportosítása és tagolása, tulajdonképpen egy konkrét földrajzi térségen történő elhelyezése a harc megvívása érdekében.

A hadműveleti felépítés a seregtest vagy hadseregcsoport erőinek és eszközeinek a hadművelet elgondolását és az ellenség tevékenységének lehetséges jellegét figyelembe vevő olyan csoportosítása, amely az ellenség leghatásosabb pusztítását, illetve semlegesítését teszi lehetővé, vagyis amely a hadművelet folytatásának kiválasztott módjához a legjobban alkalmazkodik.

A hadászati csoportosítás a haderő, koalíciós műveletek esetén a haderők különböző haderőnemeinek vagy azok egy részének egységes hadászati elgondoláson alapuló – hadászati célú és feladatú összehangolt, összhaderőnemi hadászati hadműveletek végrehajtására egységes vezetés alatt létrehozott – csoportosítása, hadszíntéri elhelyezése.

A katonai képességek a haderők olyan komplex viszonyrendszerben meglevő és érvényesülő adottságai, amelyek alkalmassá teszik a hadseregeket a társadalmi küldetésükből adódó rendeltetésük ellátására.

A katonai képességeket *két csoportba soroljuk*, és megkülönböztetünk *klasszikus*, valamint *funkcionális katonai képességeket*.

A klasszikus katonai képességek a hadseregek létrejöttének pillanatától létrehozott, illetve kialakított olyan adottságok, amelyek minden történelmi korban – természetesen a társadalom történelmi fejlődésének adott szintjén – érvényesültek. A klasszikus katonai képességek tehát állandó tudományelméleti és műveleti kategóriák.

A klasszikus katonai képességek az alábbiak:

- a bevetettség;
- a mobilitás;
- a hatékony harci és harci támogató képesség;
- a csapatok és az infrastruktúra túlélőképessége;
- a korszerű vezetési, irányítási és információs rendszer;
- a fenntarthatóság és a korszerű logisztika.

A funkcionális katonai képességek a hadseregek klasszikus katonai képességein alapuló, illetve kialakított olyan adottságok, amelyek adott történelmi korban – a társadalom történelmi fejlődésének adott szintjén – léteztek. A funkcionális katonai képességek tehát tartalmukban és megvalósulási formájuk tekintetében nem állandó tudományelméleti és műveleti kategóriák.

A funkcionális katonai képességek:

- a szakharcászatban megjelenő képességek;
- a csapatnemek harcászata;
- a fegyvernemek harcászata;
- a szakcsapatok harcászata;
- az összefegyvernemi műveletben megjelenő képességek;
- a haderőnemi műveletben megjelenő képességek;
- az összhaderőnemi műveletben megjelenő képességek.

A hadikultúra a hadviselést érintő azon katonai, szellemi és anyagi értékek összessége, amelyek az ellenség összetartó erői felbomlasztásának, illetve a saját csapatok erői megőrzésének alapirányát jelölik meg. Kovács Jenő altábornagy meghatározása szerint „(...) a hadikultúra felöleli (...) az alapvető hadeljáráások megvívására szolgáló fegyveres erők jellegéről, felépítéséről, az ország védelmi rendszeréről, az állami és katonai vezetés struktúrájáról alkotott felfogásokat. Tükrözi továbbá a katonai szolgálat jellegét, a hadkiegészítést, a tisztképzést, a mozgósítást, a hadsereg ellátásának tradícióit, az ellenséggel szemben tanúsított erkölcsi magatartás normáit és a honvédelemhez, hadsereghez fűződő tudati és emocionális motívumokat.”²

Megkülönböztetünk mozgáscentrikus, anyagcentrikus és gerilla jellegű hadikultúrát.

Legfontosabb jellemzőik a következők:

a) *A mozgáscentrikus hadikultúra* alapvető műveleti fajtája az ellenség gyenge pontjai elleni gyors ütemű, lendületes *támadás* (a védelem ideiglenes, kikényszerített állapot).

Jellemzői, hogy általában nem áll rendelkezésre az anyagi eszközök fölénye, a főerők *aktív* manőverével, *nagy erejű csapásokkal*, a kezdeményezés megragadásával, az akarat ellenségre való rákényszerítésével törekszik *feladata* végrehajtására. Az *időtényező* döntő, a parancsnoki *kreativitás* nagy jelentőségű.

Megköveteli az emberi és anyagi erőforrások teljes bevetését, a parancsnoki állomány kiképzettségét, általában a kemény kiképzést.

Ágai a porosz-német, az osztrák és az orosz-szovjet hadikultúra.

b) *Az anyagcentrikus hadikultúra* a biztonságra és az „elegendő” erőre alapozva általában nem a teljes megsemmisítést, hanem a stratégiai cél érdekében a szükséges veszteségokozást, fontos objektumok, területek birtokbavételét, illetve megtartását tekinti céljának.

Jellemzői az erőforrások felhalmozása, fenntartása, valamint az erőfölény megszerzése, megtartása. A védelem a háború megvívásának alapvető módja. A sikereket a pusztító eszközök maximális bevetésével éri el, a csapatok a manővereiket ezt követően hajtják végre. Támadó tevékenységet az e céllal kialakított csapatcsoportosítás nagy erőfölény birtokában, nagyobb kockázatvállalás elkerülésével folytat. A műveletek minden szintjén és minden területén meghatározó a tartalékképzés.

Kialakulása és fejlődése a brit és az amerikai stratégiai gondolkodás terméke.

² Kovács 1995.

c) *A gerilla típusú hadikultúra* az irreguláris csapatoknak idegen hatalom elleni vagy hivatalban lévő kormány (politikai hatalmat gyakorló erő) által előidézett, vélt vagy valós sérelem megszüntetésére (az ellene való tiltakozásra) irányuló fegyveres küzdelme, romboló tevékenysége.

Célja az ellenség csapatainak kimerítése; harc az ellenség polgári, katonai, vezetési objektumai, illetve erői ellen.

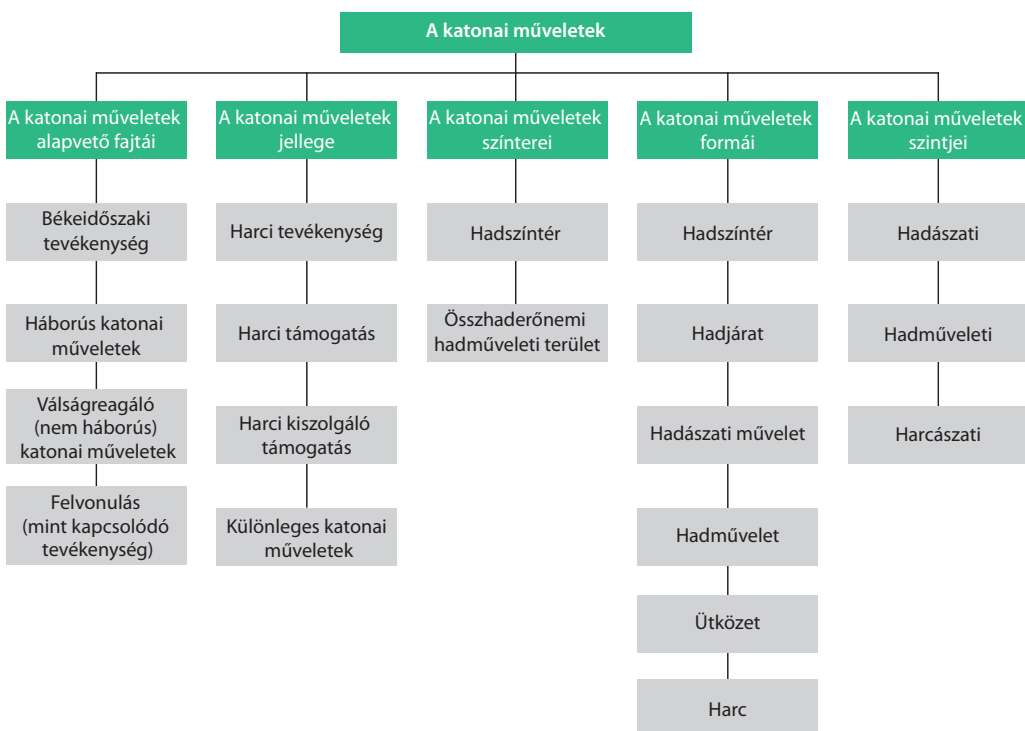
Módjai, formái: rajtaütés, elfutás, a „szabályos” ütközetek elkerülése, kitérés az ellenség elől.

Alapja a biztonságos katonai bázisterület megteremtése, ahova visszavonulhatnak, kiképzést folytathatnak, ellátó pontokat, raktárakat telepíthetnek. Feltétele a népi támogatottság, a politikai összetartó erő, a karizmatikus vezér megléte.

2.3. A katonai műveletek rendszerelmélete és gyakorlata

A katonai műveletek elméletének és gyakorlatának logikus, tudományelméletileg igazolt rendszerét az 5. ábra szemlélteti.

A katonai műveletek során a fegyveres küzdelem a benne részt vevő erők küldetése, célkitűzései, illetve azok mennyiségi és minőségi összetétele okán, továbbá a műveleti tevékenység végrehajtásához szükséges, földrajzilag meghatározható műveleti terület – a műveletek színtere – nagyságától függően, valamint különböző műveleti szinteken és formákban valósul meg.

5. ábra: A katonai műveletek felosztása

Forrás: a szerző szerkesztése

2.3.1. A katonai műveletek alapvető fajtái

A katonai erő komplex műveleti jellemzői alapján a katonai műveleteknek négy alapvető fajtáját különböztetjük meg:

- békeidőszaki katonai műveletek;
- háborús katonai műveletek;
- válságreakáló, más szóval nem háborús katonai műveletek;
- a felvonulás, amely nélkül a békeidőszaki, a háborús, illetve a válságreakáló (nem háborús) katonai műveletek végrehajtása elképzelhetetlen.

a) Békeidőszaki katonai műveletek

Egy társadalmi közösség hadereje alapállapotának a *békeidőszakot*³ tekintjük. Ez az az időszak, amikor a haderő a békehadrend szerinti békeszervezeteivel és békeállományaival látja el a békeidőszaki feladatait. A békeidőszaki katonai műveletek a következő feladatköröket tartalmazzák:

- a haderő – mint társadalmi szervezeti forma – napi életével kapcsolatos tervezési, szervezési és végrehajtási feladatok;
- a haderő küldetéséből adódó feladatokra történő felkészülés professzionális szintű tervezése, szervezése és végrehajtása;
- közreműködés a nemzeti védelmi rendszer (honvédelmi rendszer) funkcionális működtetésében;
- közreműködés a nemzeti oktatásügy közoktatási és köznevelési stratégiájának megvalósításában;
- protokolláris feladatok ellátása a nemzeti specifikumoknak megfelelően;
- hagyományápolás és hagyományteremtés.

b) Háborús katonai műveletek

A háborús katonai műveletek célja a győzelem kivívása fegyveres küzdelem végrehajtásával. Megvívásuk döntően harctevékenységet feltételez, amely harctevékenységek az úgynevezett háborús küszöb alatti műveleti tevékenységek keretében a válságreakáló műveletek egy részénél is bekövetkeznek.

A *háborús katonai műveletek* a hadászati, a hadműveleti és a harcászati szinteken, a fegyveres küzdelem alapvető fajtái pedig a támadó és a védelmi, illetve annak előre tervezett változata, a késleltető műveletek keretében valósulnak meg.

c) Válságreakáló, nem háborús katonai műveletek

Olyan műveleti tevékenységek, amelyek során a katonai képességeket a háborús műveletektől eltérő céllal alkalmazzák a béke helyreállítása vagy a helyzet stabilizálása érdekében oly módon, hogy az alkalmazott katonai erő a fegyveres beavatkozást a minimumszintre csökkentse, illetve ha lehetséges, akkor azt teljes mértékben mellőzze.

A *válságreakáló, nem háborús katonai műveleteket* a végrehajtásuk során megvalósítandó célkitűzések, a megoldandó feladatok és az alkalmazott katonai képességek alapján *az alábbi három csoportba soroljuk*:

- *A fegyveres erők részvétele a háborús küszöb alatti konfliktusok kezelésében*

³ Békeidőszak: az emberiség, a társadalom olyan állapota, amikor az államok között nincs konfliktus és ennek nyomán fegyveres küzdelem.

- A háborús küszöb alatti konfliktusok⁴ kezelése során a hadsereg kijelölt erői a következő helyzetekben hajtanak végre – szükség szerint fegyveres küzdelem bekövetkezésével együtt járó – korlátozott időtartalmú és célú katonai műveletet:
 - békekikényszerítés;
 - terrorizmus elleni harc;
 - felfegyverzett állami légi járművel végrehajtott szándékos légtérsértés;
 - kisebb fegyveres csoportok véletlenszerű átsodródása az államhatáron;
 - az ország területének (részterületének) manőver céljából történő engedély nélküli igénybevétele;
 - diverziós tevékenység az ország területén;
 - provokatív jellegű, szervezett, csoportosan végrehajtott fegyveres határsértés.
- *A fegyveres erők részvétele a különböző veszélyhelyzetek elhárításában, felszámolásában, illetve az azokkal járó katonai feladatok végrehajtásában*
 A veszélyhelyzetben történő katonai részvétel kiterjed a természeti, az ipari katasztrófák következményeinek felszámolására, illetve az azok bekövetkezését megelőző tevékenységre.
 Ennek a feladatkörnek képezi a részét a katonai részvétel a humanitárius segítségnyújtásban, valamint olyan egyéb műveletek és feladatok végrehajtása, mint:
 - szankciók és embargó kikényszerítése;
 - polgári hatóság katonai támogatása;
 - kutatás és mentés.

Béketámogató vagy válságreagáló műveletek végrehajtása honi területen és azon kívül

A válságreagáló, nem háborús katonai műveleteknek nem ismeretlen, de a 20. század utolsó harmadában, tartalmában és végrehajtási módjában jelentősen átalakult műveleti formája. A válságreagáló műveleteknek három szintje létezik: az úgynevezett békekikényszerítés, a béketámogatás és a békefenntartás.

d) A felvonulás

A katonai erő katonai műveleti hatékonyságán alapuló, a békeidőszaki, a háborús és a válságreagáló (nem háborús) katonai műveletekhez kapcsolódó – hadászati, hadműveleti és harcászati szinten egyaránt megvalósuló – helyváltoztatást eredményező olyan tevékenység, amelyben kifejezésre jut a tér és az idő döntő szerepe, helyesebben szólva ezek együttesen érvényesülő pozitív vagy negatív hatása a műveleti feladatok keretében elérendő célok teljesíthetősége szempontjából.

A felvonulás célja a műveleti tevékenységre kijelölt katonai erők (személyi állomány, eszközök stb.) eljuttatása, átcsoportosítása békehelyőrségeikből, összpontosítási körleteikből a műveleti területre, területekre.

A felvonulásnak mint alapvető katonai műveleti fajtának meghatározó minőségi mutatója a mozgékonyság. Ez a műveletet végrehajtó katonai erőnek azt a képességét jelenti, amelynek ismeretében pontosan meghatározható, hogy egy csapatcsoportosításnak – függően a tereptől,

⁴ A háborús küszöb alatti művelet a háborús és a válságreagáló katonai műveleteket elválasztó képzeletbeli vonal mentén, azzal párhuzamosan létrehozott, intenzitását tekintve egyfelől a háborús katonai művelet irányába kiterjedő (intenzitásában növekedő), másfelől a válságreagáló műveletek irányába kiterjedő (intenzitásában csökkenő) virtuálisan létező sáv. Jelentősége abban nyilvánul meg, hogy a műveletben érintett csapatcsoportosítás parancsnoksága a fegyveres küzdelem intenzitása állapotának megfelelően dönthet a művelet vezetésének, továbbá a csapatok műveleti alkalmazásának mibenlétéről.

az időjárástól, az év- és napszaktól – mennyi időre van szüksége a helyváltoztatáshoz. A csapatoknak ez a képessége alapvetően a harc- és egyéb technikai eszközeik milyenségéből, mennyiségéből és minőségéből, kiképzettségi szintjükből, valamint vezetésük rugalmasságából ered.

A felvonulás végrehajtásának módjai: a szárazföldön menettel, szállítással, illetve ezek kombinációjával, vízen és levegőben szállítással.

A felvonulást végrehajtó katonai erő *harcképességének*⁵ megőrzése a felvonulás időszakában a felvonulás – mint katonai művelet – sikerességének feltétele.

2.3.2. A katonai műveletek jellege

A katonai műveleteket döntően három tényező határozza meg. Az egyik a haditechnikai eszközök fejlettsége, azok mennyisége, minősége, a másik az eszközök működtetésére létrehozott katonai szervezetek jellemzői, a harmadik a katonai szervezetek által alkalmazott harceljárások, módszerek, elvek. E három meghatározó szegmens kölcsönhatásban van egymással, ugyanakkor mindhárom tényezőre nagy hatással van maga az ember.

Az ember maga az, aki szellemi képességével, megszerzett ismereteinek alkotó alkalmazásával „élővé” teszi, társadalmi jelenséggé alakítja a katonai műveletet. A technikai eszközök mennyisége és elsősorban minősége meghatározza a létrehozható katonai szervezeteket, és ez a két oldal meghatározza az általuk alkalmazható eljárásokat, módszereket.

Az eszköz meghatározza, hogy mivel, a szervezet, hogy kivel, az alkalmazott harceljárások, módszerek, hogy hogyan. A katonai vezetés meghatározza, hogy mikor és hol. Az ország vagy szövetség, amely az öt kérdés közül mindegyikre vagy a többségükre helyes, időben meghozott választ ad, nagy valószínűséggel a győztes oldalán találja magát. A katonai erő tevékenységének jelleg szerinti csoportosítása, felosztása a „hogyan” alapjait teremti meg, biztosítva a katonai vezetők számára egyfelől a műveleti sikert, másfelől a célszerű eligazodást a katonai műveletek gyakorlata tekintetében. Mindezekre figyelemmel a katonai műveleteket a katonai erő tevékenységének jellege alapján a következőkre osztjuk fel:

- harci műveleti tevékenységekre;
- harci támogató műveleti tevékenységekre;
- harci kiszolgáló támogató műveleti tevékenységekre;
- különleges katonai műveletekre.

a) A harci műveleti tevékenységek

A csapatok azon műveleti tevékenységeit, amelyek az ellenség közvetlen megsemmisítésére, semlegesítésére irányulnak és végső soron azt eredményezik, harci műveleti tevékenységeknek, a harci erők műveleti tevékenységének nevezzük.

A harci erők a haderőnemek azon fegyvernemei és szakcsapatai, amelyek összhaderőnemi, illetve haderőnemi műveletek keretében, a számukra meghatározott műveleti szintjén a katonai műveletek valamely formájában vívják harcukat a küldetésükben meghatározott célok teljesítése érdekében.

A haderőnemek összefegyvernemi műveletei az őket alkotó fegyvernemek (csapatnemek) együttműködés keretében megvalósuló szakharcának (fegyvernemek harcászata) eredményei.

⁵ Harcképesség: a fegyveres erők harckészültségének alapja, a magasabbegységeknek, egységeknek, alegységeknek a harctevékenység végrehajtására való alkalmassága, tényleges adottsága.

A fegyvernemek harcászata a harcászatnak (a hadművészet alkotórészének) a fegyvernemek sajátosságai – rendeltetésük, feladatuk, fegyverzetük, felszerelésük és képességük – által meghatározott, a harc megszervezésére és megvívására saját elmélettel és gyakorlattal rendelkező része. Egyúttal alkotórésze az általános harcászatnak is, minthogy az az összefegyvernemi harc keretében a fegyvernemek és a szakcsapatok együttes harcával foglalkozik.⁶ A fegyvernemek harcászata, a fegyvernemi csapatok harcának objektív törvényszerűségeit tanulmányozza, és kidolgozza előkészítésének, megvívásának módszereit. Az általános harcászat és a fegyvernemek harcászata egymással dialektikus kölcsönhatásban fejlődik, egyúttal mindkettő visszahat a harcászat fejlődésére.

A haderő a katonai erő összhaderőnemi műveletei, a haderőnemek együttműködése keretében megvalósuló haderőnemi műveleteinek eredménye.

Az összhaderőnemi hadművelet két vagy több haderőnemből vagy a haderőnemek állományából kialakított katonai erőnek a politika által meghatározott küldetés alapján, közös katonai műveletben megvalósuló, képességalapú alkalmazása.

A harci erők állományába soroljuk például a szárazföldi haderőnem állományába tartozó lövész-, harcokcsizó, felderítő csapatokat; a légierő távolsági bombázó, illetve vadászereit; a haditengerészeti erők tengerészgyalogos és tengeralattjáró vagy éppen repülőgép-anyahajó egységeit; de ide tartoznak a hadászati rakétacsapatok is.

b) A harci támogató műveleti tevékenységek

A csapatok azon műveleti tevékenységeit, amelyek az ellenség közvetlen megsemmisítésének, semlegesítésének sikeres és hatékony végrehajtását biztosító, de a harci erőknél nem létező katonai képességek műveletben történő megjelentetésére és sikeres alkalmazására irányulnak, illetve azt eredményezik, harci támogató műveleti tevékenységeknek nevezzük.

A harci támogató erők a haderőnemek azon fegyvernemei és szakcsapatai, amelyek összhaderőnemi, illetve haderőnemi műveletek keretében, a számukra meghatározott műveleti szintéren a katonai műveletek valamely formájában a harci erők érdekében vívják harcukat, szakharcukat a harci erők számára meghatározott célok teljesítése érdekében.

A harci támogatás műveletei körébe soroljuk a következőket:

- tüztámogatás;
- felderítés és hírszerzés;
- híradás és informatikai támogatás;
- légvédelem (légvédelmi támogatás);
- a harci műszaki támogatás;
- vegyi, biológiai, radiológiai és nukleáris védelem;
- meteorológiai támogatás mint a geoinformációs támogatás eleme;
- információs műveletek;
- az erők megóvása;
- tömegtájékoztatás.

c) A harci kiszolgáló támogató műveleti tevékenységek

A csapatok azon műveleti tevékenységeit, amelyek az ellenség közvetlen megsemmisítésének, semlegesítésének sikeres és hatékony végrehajtását garantáló, a műveletek mindenoldalú

⁶ Az összefegyvernemi harcban minden fegyvernem és szakcsapat összehangoltan, szoros együttműködésben tevékenykedik.

támogatására és biztosítására irányulnak, illetve azt eredményezik, harci kiszolgáló támogató műveleti tevékenységeknek, a harci kiszolgáló támogató erők műveleti tevékenységének nevezzük.

A harci kiszolgáló támogató erők a mindenoldalú támogatást és biztosítást megvalósító szakcsapatok, amelyek összhaderőnemi, illetve haderőnemi műveletek keretében, a számukra meghatározott műveleti szintéren a katonai műveletek valamely formájában a harci erők, illetve a harci támogató erők érdekében végzik szakmai tevékenységüket, vívják szakharcukat a harci erők számára meghatározott célok teljesítése érdekében.

A harci kiszolgáló támogatás műveleteinek körébe soroljuk a következőket:

- az erők nem harci műszaki támogatása;
- logisztikai támogatás;
- környezetvédelem;
- pénzügyi biztosítás;
- egészségügyi támogatás;
- adminisztratív támogatás;
- térképészeti és katonaföldrajzi támogatás mint a geoinformációs támogatás eleme;
- elhelyezési, infrastrukturális biztosítás;
- repülésbiztonsági támogatás.

d) A különleges katonai műveleti tevékenységek

Különleges katonai műveleteknek azokat a vállalkozásokat nevezzük, amelyeket katonai, diplomáciai, gazdasági, lélektani hatások elérésére speciálisan szervezett és kiképzett – csak a rájuk jellemző specifikus képességekkel rendelkező – katonai vagy erre a célra kialakított félkatonai alakulatok, csoportok hajtanak végre.

A különleges katonai műveletek a legfelsőbb szintű politikai és hadászati vezetés eszközei.

A különleges katonai műveletek jellemzői:

- olyan fontos és nagy értékű cél/célpont ellen irányul, amely igen magas – de megtérülő – politikai és fizikai kockázattal jár;
- természetét tekintve szövetségi (esetenként nemzetközi) politikai és katonai egyetértést, támogatást, felügyeletet, illetve együttműködést igényel;
- célirányosan felkészített szakemberek (katonák) csoportja hajtja végre;
- sikere meghatározóan függ a reagálóképes szárazföldi, légi és tengerészeti támogatástól;
- akkor is alkalmazható, ha a hagyományos erők alkalmazása politikai, katonai okokból nem célszerű vagy nem lehetséges;
- titkos, rejtett, álcázott, és a siker érdekében a megtévesztést is alkalmazják;
- végrehajtására bárhol, bármikor a legfelsőbb szintű vezetés döntése alapján sor kerülhet.

2.3.3. A katonai műveletek szinterei

A hadszínterek fő jellegzetességét minden időben az adta, hogy azokon mindenkor hadászati méretű katonai műveleti tevékenységek folytak. E műveleti tevékenységek célja minden korban a hadszíntereken fellelhető katonai erő széttűzése volt. Ezt követte a megvert ellenség országának megszállása vagy egy olyan békekötés, amely a szemben álló felet politikai céljai feladására kényszerítette. Ha az ellenség főerőit egy csatában vagy ütközetben sikerült szétverni, akkor a hadászati feladatot lényegében megoldották. Valójában a hadviselést ez a meghatározó jellemző

uralta a kezdetektől a 18–19. század fordulójáig. Kijelenthetjük, hogy ebben az időszakban a csatátér megegyezett a hadszíntérrel.

Hadszínterek a múltban

A hadszínterek mint hadászati tércategóriák egyidősek a tömeghadseregek megjelenésével, ami a 19. századra, illetve a 19. és a 20. század fordulójának időszakára tehető. Ez persze nem jelenti azt, hogy a hadtudomány és a hadviselés elmélete és gyakorlata a 19. századot megelőző történelmi korokban ne tett volna említést a hadszínterekről. Fontos azonban tudnunk, hogy ezek a meghatározások csak a csírái, illetve a kornak megfelelő felfogás szerint értelmezett tércategóriák legfeljebb a részei voltak a jelenlegi felfogás szerint definiált hadszíntereknek.

A hadművészet történetében először a 18. század folyamán, majd azt követően főleg a 19. és a 20. század fordulóján találkozhatunk csak olyan kiterjedésű térségekkel, amelyek a mai hadszínterekhez hasonlóak. A hadszíntér fogalmának meghatározásával először Carl von Clausewitz (1780–1831) foglalkozott.

A 18–19. század hadszínterei már nem voltak azonosak a csataterekkel. A csataterék és az ekkortól katonai műveletekre igénybe vett, földrajzilag körülhatárolható helyszínek közti különbségek nemcsak a méretekben, hanem a kiterjedéseket meghatározó tényezőkben is jelentkeztek.

A mai értelemben vett hadszíntér csak a 19–20. század fordulóján jelenik meg, a spanyol–amerikai, az orosz–japán és az angol–búr háborúban. A fogalom tartalmi kiteljesedése azonban csak az első világháború időszakára tehető. Ebben a háborúban a hadszíntereken a hadászati feladatokat már a hadviselés korszerűbb eszközeinek – a sorozatlövő fegyvereknek, a huzagolt csővű lövegeknek, a nagy hatótávolságú hadihajóknak, sőt a háború végén a repülőgépeknek és a harcokocsiknak – a tömeges alkalmazásával oldják meg.

Az első világháború előtt a hadviselő felek már kijelölték a hadszíntereket, és azok határainak megrajzolásakor a következő főbb szempontokat vették figyelembe:

- a kialakult katonapolitikai helyzetet, a katonai szövetségek rendszerét a várható hadszíntér tükrében;
- a lehetséges ellenség fegyveres erőinek elhelyezkedését;
- a természetföldrajzi viszonyokat.

A háború során bizonyossá vált, hogy a hadszínterek határainak ilyen nagymértékű bővülése a tömeghadseregek, illetve az akkori haditechnika alkalmazásának a követelményeként következett be.

Az első világháborúban azonban a hadviselő felek országának teljes területe még mindig nem tartozott a hadszínterekhez, mivel egyrészt a fegyveres erők a hadászati feladatokat kisebb körzetekben is meg tudták oldani, másrészt a hadviselő feleknek nem voltak olyan eszközeik, amelyekkel nagyobb mélységben hatni tudtak volna. A szélességek azonban akkor már az országok teljes szélességét átfogták, és ez is hozzájárult az állásháborúk kialakulásához.

A hadszínterek méretei az első világháború befejezése után tovább növekedtek. A két világháború között a méreteket a haditechnika további gyors fejlődése is növelte. Ez a növekedés a háború gépi korszakában élesen jelentkezett.

A második világháborúban már nem országok, hanem koalíciók álltak egymással szemben, és ekkor már a hadszínterek határait a katonapolitikai viszonyok, a koalíciók politikai és hadászati

céljai; a létfontosságú gazdasági, főleg hadigazdasági objektumok; a fegyveres erők csoportosításai és lehetőségei és a természetföldrajzi viszonyok határozták meg.

Végeredményben a második világháború végén a hadszíntereken azokat a térségeket értették, ahol a fegyveres erők (főleg a szárazföldi csapatok hadászati csoportosításai) hadászati feladatokat oldottak meg. Ennélfogva a hadszíntereknek biztosítaniuk kellett a hadászati csoportosítások felvonulását, szétbontakozását, illetve egységes alkalmazását.

A nagy pontosságú fegyverek korában a térnek mint a fegyveres küzdelem környezetének a jelentősége nem csökkent, sőt bizonyos értelemben növekedett. Azt gondoljuk, az nem igényel bizonyítást, hogy a korszerű interkontinentális ballisztikus rakéták és a hadászati légierő képes minden földi távolságot legyőzni és a glóbusz bármely pontjára csapásokat mérni. Ebből a szempontból csökkent a tér jelentősége, mert lerövidült az az idő, amely alatt a hadviselő felek csapásokat mérhetnek egymás területére. Ugyanakkor a nagy pontosságú fegyverek várható alkalmazása megnöveli a tér jelentőségét. Az a hadviselő fél, akinek nagyobb terület áll rendelkezésre, jobban széttagolhatja fegyveres erőit és létfontosságú objektumait, sőt felhasználva a korszerű járművek és szállítóeszközök adta lehetőségeket, nagyobb manőverekkel óvhatja meg erőit a csapásoktól. Az a hadviselő fél, akinek a területén nagy kiterjedésű, természetes akadályok (hegységek, mocsárvidék, erdők stb.) helyezkednek el, ma is előnyösebb helyzetben van, mert az ilyen körzetekre mért csapások után ott szinte leküzdhetetlen sávok és körzetek keletkeznek.

Hadszínterek az atomfegyverek korában

1945 nyarán Hiroshima és Nagaszaki elpusztítása atombombával új fejezetet nyitott a hadviselés történetében. A háborúk során addig alkalmazott fegyverek rombolóerejét az atomenergia váltotta fel, amelynek pusztító hatása minden képzeletet felülmúlt. Az atomfegyverek megjelenése azonban önmagában még nem befolyásolta döntően a hadszínterek méreteit, határait. A nagy változás akkor történt, amikor a megfelelő célba juttató eszközök is megszülettek a tudomány és az ipar műhelyeiben. Az interkontinentális ballisztikus rakéták, a rádióelektronikai eszközök, a korszerű repülőgépek, az atomhajtóműves hadihajók műveleti alkalmazása nagymértékben kihat azokra az alapelvekre, amelyeket korunk fegyveres küzdelmének megvívására vonatkozóan a hadtudomány kidolgozott. Ebből adódóan újradefiniálták a hadszíntér fogalmát, átértékelték határait, és tartalmilag megváltoztak főbb jellemzői.

A hadszíntér az a földrajzi térség, ahol a fegyveres küzdelemben részt vevő felek haderőiket összevonják, szétbontakoztatják, és ahol a haditevékenységek folynak. A hadszíntér katonapolitikai és gazdasági jelentősége szempontjából lehet fő- vagy mellék-hadszíntér.

A hadszíntér egy meghatározott szárazföldi és óceáni térség, amelyhez a légi-kozmosz tér is hozzátartozik. A hadszíntereken belül az ország vagy a koalíció fegyveres erőinek meghatározott csoportja működik és a küldetéséből eredő hadászati feladatokat oldja meg.

A hadszínterek fő típusai a következők:

Természetföldrajzi arculat szerint:

- szárazföldi (kontinentális),
- óceáni (tengeri),
- interkontinentális (földrészek közti).

A hadszíntereken levő hadászati jelentőségű objektumok és célok szerint:

- főhadszínterek,
- mellék-hadszínterek (másodrendű hadszínterek).

A hadszíntereket békében jelölik ki nemcsak elméleti, hanem nagyon fontos gyakorlati jelentőségük miatt is. A kijelölt térségekben ugyanis a koalíciók és az országok megteremtik a fegyveres küzdelem feltételeit, vagyis felkészítik az országokat (haderőket) a katonai műveletekre. Ezen belül különösen fontos feladat a hadszíntér hadművelati és műszaki előkészítése.

Korunkban a világ több pontján helyi háborús katonai műveletek folynak. Ezekben a háborúkban a hadszíntér területe megegyezik a háborús térséggel.⁷

2.3.4. A katonai műveletek formái

A *háború* bonyolult, sokrétű és ellentmondásos történelmi, társadalmi-politikai jelenség. A háború történelmi kategória, azaz nem örök és nem kiküszöbölhetetlen. A háború az államok közötti társadalmi, politikai ellentmondás, a gazdasági érdekellentétek talaján robban ki. A politikai konfliktusok megszűnésével a háború mint a vitás nemzetközi kérdések megoldásának módszere elvileg eltűnhet a társadalom életéből. Politikai konfliktus nélkül nincs háború. A fentiekben leírtak alapján így definiálhatnánk röviden a háborút: egy konkrét ország politikájának folytatása erőszakos eszközökkel a szükségesnek ítélt gazdasági és politikai célok elérése érdekében.

A háború lényegét kifejező legfőbb ismérv a politika és a fegyveres erőszak elszakíthatatlan egysége. A háború tehát fegyveres tevékenységgel folytatott politika. A másik fő ismertetőjegye a fegyveres erőszak, amely a háború megkezdésekor a politika legfőbb fegyverévé, illetve a politika megvalósításának sajátos formájává, a politikai célok elérésének legfontosabb eszközévé válik.

A *hadjárat* a háború meghatározott időszakában konkrét földrajzi területre tervezett és végrehajtott katonai hadászati műveletek sorozata hadászati célok teljesítése érdekében. Több azonos politikai célkitűzés érdekében végrehajtott hadászati szintű katonai művelet összessége annak érdekében, hogy egyik vagy másik hadviselő fél a háborús célját elérje.

A *hadászati hadművelet* a fegyveres erők hadászati tevékenységének (haditevékenységének) egyik formája. A hadászati hadművelet a hadászati atomerők egy vagy néhány kontinentális és óceáni hadszíntérre mért csapásainak és a többi haderőnem egységes elgondoláson alapuló hadászati hadműveleteinek összefogott és a közös hadászati cél elérésére irányuló, különböző nemű, a hadszíntér teljes mélységére kiterjedő hadműveleteinek összessége.

A *hadművelet* a haditevékenység egyik meghatározott formája és hadművelati (hadászati) célok elérésére irányuló, egységes hadművelati (hadászati) elgondolás alapján egy vagy több haderőnem által cél, feladat és hely szerint összehangolt egyidejű vagy egymást követő ütközetek összessége.

Az *ütközet* a hadművelet része. A hadművelet részeként a haderőnemek hadművelati csoportosítást alkotó harci, harci támogató és harci kiszolgáló támogató erői által, együttműködés keretében – cél, feladat, hely és idő szerint összehangoltan – végrehajtott harcainak összessége a hadművelet célkitűzéseinek elérése érdekében.

A *harc* a fegyveres küzdelem alapvető formája, a győzelem kivívásának egyetlen eszköze. A különféle haderőnemek és fegyvernemek ellenséggel szemben álló alegységeinek, egységeinek és magasabbegységeinek harcászati célok eléréséért folytatott szervezett fegyveres (ellen)

⁷ Háborús térség: Ez a legnagyobb kiterjedésű hadászati térség. A koalíciós vagy többnemzeti katonai műveletek kontinenseket és óceánokat foglalhatnak magukban. Ebben a térségben a koalíciók teljes területe megtalálható. A háborús térség hadszínterekből áll.

tevékenysége, küzdelme. A harc a földön, a légtérben (levegőben) és a tengeren egyaránt folyhat. A harc lényege a megsemmisítés és a megóvás.

2.3.5. A katonai műveletek szintjei

A *hadászati szinten* a fegyveres erők bevetése és műveleti alkalmazása, valamint ennek megtervezése történik egy átfogó politikai keretben, egyéb – nem katonai – erőforrásokkal és kezdeményezésekkel összehangoltan a nemzeti és/vagy szövetségi stratégia célkitűzéseinek elérése érdekében.

A hadászati szintű elgondolás alappillére az elérendő célokra vonatkozó legfelsőbb szintű politikai iránymutatás.

A *hadműveleti szinten* a műveletekben érintett erők hosszabb időtartamú, egyidejű vagy egymás után következő hadműveleti – esetenként hadászati – célok megvalósítására irányuló tevékenységeinek megtervezése, megszervezése és végrehajtása történik, egy, a műveletre kijelölt terület igénybevételeével, illetve felhasználásával.

A *harcászati szint* a fegyveres tevékenységek végrehajtói szintje, amely a küszöbönálló harctevékenységeknek a végrehajtó katonai szervezetek szintjén történő megtervezéséből, megszervezéséből, illetve a folyamatban levő harctevékenység harci erőkkal, harci támogató erőkkal, harci kiszolgáló támogató erőkkal való közvetlen végrehajtásából áll a hadműveleti célkitűzések teljesítése érdekében.

Ajánlott irodalom

FORGÁCS Balázs (2017): *Hadelmélet. A magyar katonai gondolkodás története és a hadikultúrák*. Budapest: Dialóg Campus.

KOVÁCS Jenő (1995): *Magyarország katonai stratégiája. Komplex kutatási téma*. II. Tanulmány. Budapest. (Országos Kiemelésű Társadalomtudományi Kutatások 18.)

SZABÓ József főszerk. (1995): *Hadtudományi Lexikon I*. Budapest: Magyar Hadtudományi Társaság.

SZENDY István (2017): *Hadügy és hadviselés*. Budapest: Dialóg Campus.

SZENDY István (2018): Korunk és hadviselése. *Hadtudomány*, 28(2), 3–17. Online: http://real.mtak.hu/82567/1/ht2018_2_5_19_u.pdf

SZENES Zoltán (2013): Akadémiai viták a hadtudomány struktúrájáról. *Hadtudomány*, 23(3–4), 59–66.

Ellenőrző kérdések

1. Ismertesse a hadtudomány fogalmát!
2. Írja le a katonai erő fogalmát!
3. Mit ért a fegyveres küzdelem tartalmán?
4. Mi a fegyvernem?
5. Sorolja fel a katonai műveletek alapvető fajtáit!
6. Értelmezze a hadszíntér fogalmát!
7. Mi a harc – mint katonai műveleti forma – fogalma?
8. A katonai műveletek szintjei közül ismertesse a harcászati szint tartalmát!